

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ความเป็นมาของจังหวัดชุมพร

ชุมพร เป็นจังหวัดหนึ่งตั้งอยู่เหนือสุดของภาคใต้ บริเวณคอคอดกระ ระหว่างละติจูดที่ 10 องศา 29 ลิปดาเหนือ ลองจิจูด 99 องศา 11 ลิปดาตะวันออก ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 498 กิโลเมตร¹ เนื่องจากด้านตะวันออกมีปากอ่าวติดทะเลฝั่งอ่าวไทย ส่วนด้านตะวันตกติดตอนใต้ของพม่าและฝั่งทะเลด้านตะวันตก โดยมีเทือกเขาภูเก็ตซึ่งต่อเนื่องมาจากเทือกเขาตะนาวศรีกั้นระหว่างชุมพรกับพม่า มีเส้นทางเดินเท้าอยู่ที่ช่องหินดาซ (บ้านถ้ำดิน) ตำบลรับร่อ อำเภอท่าแซะ และ ช่องชะมัว ตำบลสองพี่น้อง อำเภอท่าแซะ นอกจากนี้พื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นที่มาของลำน้ำหลายสายของชุมพร เช่น แม่น้ำท่าตะเภา แม่น้ำหลังสวน และ แม่น้ำสวี²

ที่ตั้งเมืองเก่าของชุมพรไม่ชัดเจน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเมืองเดิมตั้งอยู่ตอนเหนือของแม่น้ำชุมพรเก่า ในท้องที่กิ่งอำเภอท่าแซะ แล้วย้ายเมืองลงมาตามแม่น้ำหลายครั้ง จนที่สุดจึงมาตั้งที่ริมแม่น้ำท่าตะเภาซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองในปัจจุบัน³

ในสมัยอยุธยาเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองตะนาวศรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญที่สุดในบริเวณภาคใต้ตอนบน ด้วยมีความเหมาะสมที่จะเป็นท่าเรือด้านตะวันตก (ตะนาวศรี) และด้านอ่าวไทย (นครศรีธรรมราช) ภายหลังเมืองทั้งสองได้ตกเป็นเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา โดยมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองหัวเมืองชั้นเอก ตะนาวศรีเป็นหัวเมืองเมืองชั้นโท ส่วนชุมพรนั้นเป็นหัวเมืองชั้นตรีโดยมีเมืองระนองและเมืองกระเป็นเมืองขึ้น⁴

พ.ศ. 2435 ชุมพรปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 เปลี่ยนเมืองเป็นจังหวัด เปลี่ยนผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และยกเลิกระบบเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2476 เปลี่ยนผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด⁵

ความสำคัญของเมืองชุมพร

ชุมพรเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเส้นทางเดินทัพลงไปทางใต้ และมีแนวพรมแดนติดกับพม่าและสองฝักฝั่งที่ขนานด้วยทะเลมีปากอ่าวเหมาะที่จะจอดเรือ เดินบกจากชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกหรืออ่าวไทยไปยังชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกเพื่อไปยังเมืองกระ ระนอง ตะกั่วป่า และถลาง ดังนั้นจึงเหมาะเป็นเมืองที่ป้องกันการรุกรานของพม่าลงไปทางใต้โดยเฉพาะเมืองไชยาและนครศรีธรรมราชซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออก ดังเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่จะยกมา

หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 พม่าได้เมืองตะนาวศรีไป แต่ไม่สามารถที่จะปกครองเมืองปราณ เมืองกุย เมืองคลองวาฬ และเมืองบางตะพาน ซึ่งอยู่อีกฟากของเทือกเขา อย่างไรก็ตาม พม่าได้ยกกองทัพมาอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้เมืองหลายเมืองในภาคใต้เช่นชุมพร ไซยา นครศรีธรรมราช ตะกั่วป่า และ ตะกั่วทุ่ง เว้นแต่เมืองกลางที่รักษาเมืองไว้ได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้เจ้าพระยาสุรินทราชา ลงไปสำเร็จราชการหัวเมืองฝ่ายตะวันตก (ทำนองเดียวกับเป็นสมุหนายก) อยู่ที่เมืองกลาง แล้วโอนเมืองอื่นๆ จนถึงเมืองกระบี่ซึ่งเดิมขึ้นกับนครศรีธรรมราชไปขึ้นกับเมืองกลาง ต่อมาเมื่อขึ้นรัชกาลที่ 2 พม่ายกกองทัพมาตีหัวเมืองไทยในแหลมมลายูอีกเมือง พ.ศ. 2352 ครั้งนี้ได้เมืองชุมพรเมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง และเมืองกลาง เมื่อกองทัพไทยลงไปถึงเมืองเหล่านี้ยังยับยั้งแล้ว⁶

กล่าวได้ว่าภาพลักษณ์ของเมืองชุมพรเป็นจุดยุทธศาสตร์ และปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลักฐานด้านศิลปกรรมส่วนใหญ่พบกระจายอยู่ตามบริเวณแม่น้ำ เช่น แม่น้ำท่าตะเภา แม่น้ำหลังสวน และ แม่น้ำสวี ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นถ้ำที่ปรับปรุงเป็นวัดในภายหลัง

วัดสำคัญในจังหวัดชุมพร

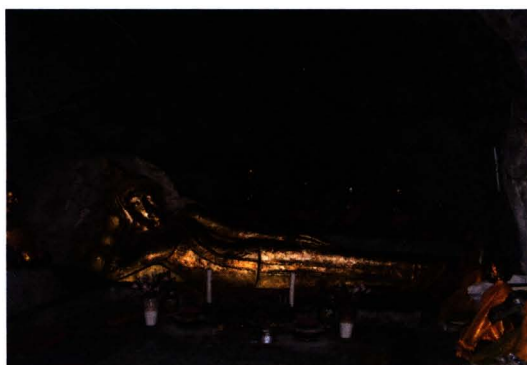
จังหวัดชุมพรมีหลักฐานด้านศิลปกรรม ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ถึงสมัยประวัติศาสตร์โดยพบกระจายอยู่ใกล้แม่น้ำ แม้จะมีจำนวนน้อย แต่ทำให้เห็นร่องรอยของพุทธศาสนาในจังหวัดชุมพรโดยเฉพาะศิลปะศรีวิชัย ศิลปะอยุธยา และศิลปะรัตนโกสินทร์

พระบรมสารีริกธาตุวัดประเดิม อำเภอเมือง สันนิษฐานว่า มีรูปแบบร่วมสมัยกับศิลปะศรีวิชัย และมีอีกหลายวัดที่เกี่ยวข้องกับศิลปะสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ เช่น พระธาตุมุจลิน กิ่งอำเภอทุ่งตะโก เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองขนาดเล็ก สูงราว 3-4 เมตรก่ออิฐ องค์ระฆังคอดตรงกลางและย่อมุมลงมาจนถึงฐานชั้นล่าง มียักษ์แบกอยู่ที่ฐาน ปัจจุบันเจดีย์องค์นี้ตั้งอยู่ภายในโรงเรียนพระธาตุมุจลิน (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 พระธาตุมุจลิน กิ่งอำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร ภาพเต็มองค์เจดีย์ และ ส่วนฐานมียักษ์ประดับด้านละ 2 ตน

พระพุทธรูปปางไสยาสน์ในถ้ำขุนกระทิง อำเภอเมือง ถ้ำกว้างราว 4 x 8 เมตร ปากถ้ำแคบถ้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ภายในถ้ำมีพระพุทธรูปปางไสยาสน์เป็นประธานหันพระเศียรไปทางทิศใต้ด้านหลังและด้านข้างเป็นพระพุทธรูปประกอบ พระพุทธรูปประกอบด้านขวามือและด้านหลังน่าจะทำมาพร้อมกันกับพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ส่วนด้านซ้ายเป็นของที่ทำขึ้นทีหลังเพราะมีรูปแบบต่างกัน พระพุทธรูปปางไสยาสน์เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นมีพระรัศมีเปลว เม็ดพระศกเล็ก พระพัตรรูปไข่ ครองจีวรห่อเฉียง (ภาพที่ 2) พระพุทธรูปองค์นี้อาจทำขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปปางไสยาสน์ ถ้ำขุนกระทิง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

พระบรมธาตุสวี⁷ ตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำสวี องค์พระธาตุมีระเบียงคดล้อมรอบ (ภาพที่ 3) ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยรอบ องค์พระธาตุมีฐานประทักษิณซ้อนสองชั้น ฐานชั้นล่างประดับรูปยักษ์ถือกระบองและรูปช้างแบก มีบันไดทางขึ้นอยู่ทางด้านทิศตะวันออกขึ้นไปยังลานและฐานประทักษิณชั้นบนซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปด้านละ 5 องค์ ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวคว่ำซ้อนสองชั้นรองรับองค์เจดีย์ องค์ระฆังกลม บัลลังก์กลมมีเสาดาร ปล่อยให้เป็นลูกแก้วซ้อนลดขนาดขึ้นไป ปลียอดเรียวและผายออกเล็กน้อยรับลูกแก้วอยู่บนสุด (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 3 พระบรมธาตุสวี จังหวัดชุมพร ถ่ายจากด้านนอกกระเบียงคด ด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 4 พระบรมธาตุสวิ จังหวัดชุมพร

พระพุทธรูปที่วัดเทพเจริญ (ถ้ำรับร่อ) ถ้ำรับร่ออยู่ในเขตอำเภอเมืองติดกับอำเภอท่าแซะ เป็นถ้ำค่อนข้างใหญ่ปากถ้ำหันไปทางทิศตะวันตก แบ่งได้เป็นสองตอน คือตอนโถงบริเวณปากถ้ำ และ โถงใหญ่ในถ้ำ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวนมาก พระพุทธรูปสำคัญเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่บนฐานปัทม์คล้ายฐานอุโบสถอยู่ภายในโถงใหญ่ (ภาพที่ 5) โดยมีพระพุทธรูปประกอบเรียงรายอยู่รอบถ้ำหลายขนาด ซึ่งน่าจะสร้างไม่พร้อมกัน พระพุทธรูปทรงเครื่อง 3 องค์ สวมมงกุฎคล้ายเทริดของ “โนราห์” (ภาพที่ 6) ส่วนพระพุทธรูปปางมารวิชัยส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ พระรัศมีทรงกรวยยี่ตสูงคล้ายรัศมีเปลว เม็ดพระศกเล็ก พระพักตร์ค่อนข้างเป็นรูปไข่ พระขนงเป็นเส้นโค้งต่อเนื่องลงมาเป็นสันพระนาสิก พระนาสิกงุ้ม ริมพระโอษฐ์บาง มุมพระโอษฐ์เป็นเส้นโค้งขึ้นบนเล็กน้อย (ภาพที่ 7) บางองค์มีไรพระศกบางๆ พระโอษฐ์หนา สันนิษฐานว่าช่างปั้นคงเป็นช่างท้องถิ่นหลายคน พระพุทธรูปองค์เก่าที่สุดอาจมีอายุตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา และบางองค์เป็นพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากถ้ำมีการใช้งานมาเป็นระยะจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 5 พระพุทธรูป “หลักเมือง” ถ้ำรับร่อ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัยบริเวณปากถ้ำรับร่อ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ภาพที่ 7 พระพุทธรูปบริเวณปากถ้ำรับร่อ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทร วัดถ้ำขวัญเมือง อำเภอสวี เดิมพระพุทธรูปองค์นี้อยู่ภายในถ้ำขวัญเมือง ภายหลังได้ย้ายไปไว้ในอาคารใต้เจดีย์องค์ใหม่ที่ทางวัดสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2524 องค์พระพุทธรูปสูงราว 1.20 เมตร พระพักตร์รูปไข่ค่อนข้างเหลี่ยม เครื่องตกแต่งเป็นอย่างแบบสมัยอยุธยาตอนปลายหรือ รัตนโกสินทร์ตอนต้น (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทร วัดถ้ำขวัญเมือง อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

สำหรับวัดเจ้าฟ้าศาลาลอย อำเภอเมือง วัดชุมพรรังสรรค์ อำเภอเมือง วัดนาสร้าง อำเภอท่าแซะ วัดบรรพตพิสัย อำเภอหลังสวน และวัดสามแก้ว อำเภอเมือง วัดเหล่านี้ล้วนสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับวัดอื่นๆ อีกจำนวนมากในจังหวัดชุมพร ซึ่งแสดงให้เห็นความเจริญของพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะวัดสามแก้วนั้นเป็นหนึ่งในแปดวัดที่พระพระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) อธิบดีสงฆ์วัดราชาธิวาส ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้รับผิดชอบดูแลปกครองสงฆ์ในมณฑลภาคใต้เป็นผู้สร้าง โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่จากเมืองหลวง รวมถึงช่างที่ก่อสร้างและเขียนภาพจิตรกรรมก็เป็นช่างจากเมืองหลวง อันแสดงให้เห็นว่าชุมพรเป็นเมืองที่มีความสำคัญไม่น้อยในขณะนั้น

เชิงอรรถบทที่ 2

¹ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชุมพร** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544), 1.

² เรื่องเดียวกัน

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 6** (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสภา, 2504), 149-150.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 192.

⁵ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ, เรื่องเดิม, 40.

⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เรื่องเดิม, 191-192.

⁷ ตามประวัติสร้างในพุทธศตวรรษที่ 19 แต่มีการบูรณะใน พ.ศ. 2459 โดยอาจยังคงรักษาแผนผังและรูปแบบบางอย่างเอาไว้

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ, เรื่องเดิม, .